

РЕЦЕНЗИЯ

На дисертационен труд за присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ по професионално направление 3.7. Администрация и управление, област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, научна специалност Икономика и управление(индустрия)

Автор на дисертационния труд: Антоанета Николова Йорданова

Докторант към катедра „Мениджмънт и маркетинг“,

Стопански факултет, Югозападен университет“Неофит Рилски“

Тема на дисертационния труд

„РАЗЛИЧИЯ В ПОТЕНЦИАЛА ЗА ТРУДОВ РЕСУРС НА ГРАДСКИТЕ И СЕЛСКИ ТЕРИТОРИИ В БЪЛГАРИЯ В КОНТЕКСТА НА ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ “

Рецензент: проф. д-р Иван Петров Палигорев

професионално направление 3.7. Администрация и управление,

област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, научна специалност „Икономика и управление“, в катедра „Управление на ресурсите и природоплозването“ на

Факултет „Стопанско управление“ на ЛТУ, София

Рецензията е изготвена на основание на решение на научното жури, определено със заповед № 2758/26.10.2016 г. на Ректора на Югозападен университет“Неофит Рилски“, Благоевград и в съответствие с изискванията на чл.12 от Закона за развитие на АСРБ, на чл. 27 на Правилника за прилагане на ЗРАСРБ, както и на изискванията на Вътрешните правила за развитие на академичния състав на ЮЗУ. Оценка по основните въпроси от изискванията се основават на задълбочен прочит на представения дисертационен труд, както и на останалите документи на дисертанта.

1. Кратки биографични данни за докторанта

Антоанета Йорданова завършва бакалавърска (2005 г.) и магистърска степен (2009 г.) по специалността „Стопанско управление“ в ЮЗУ „Неофит Рилски“ Благоевград. От 2006 г. до 2015 г. работи в общинска администрация, в началото като младши експерт, а от 2012 г. като главен специалист. От 2015 г. е оператор по въвеждане на данни. През периода 2008-2009 г., през 2014 г. и през 2015 г. е преподавател на хонорар в катедра „Мениджмънт и маркетинг“ на ЮЗУ „Неофит Рилски“, като води упражнения по дисциплините „Цени и ценова политика“ и „Конкуренция и конкурентоспособност на предприятието“. От 2012 г. е редовен докторант в катедра „Мениджмънт и маркетинг“ на ЮЗУ „Неофит Рилски“.

2. Обща характеристика на дисертационния труд

Съдържанието на дисертационния труд е структурирано в увод, изложение в четири глави и заключение, в обем от 244 стандартни страници текст. В текста са включени 31 таблици и 89 фигури. Литературната справка съдържа 177 литературни източника. Към дисертационния труд има приложение в обем от 6 страници, което съдържа 3 таблици и 2 фигури.

3. Актуалност и значимост на темата

Представената за рецензия докторска дисертация представлява задълбочено и комплексно научно изследване на различията в потенциала за трудов ресурс на градските и селските райони на България в контекста на тяхното икономическо развитие. Актуалността и значимостта на темата на дисертационния труд се определят от доста фактори, по-важните от които могат да се обобщат по следния начин:

- Все по-ясно очертаващите се диспропорции в демографското развитие в урбанизираните и неурбанизирани райони на страната и задълбочаващите се различия и изоставане на неурбанизираните райони;
- Налагането на непреките демографски фактори - раждаемост, смъртност и миграциите като основен двигател за еволюцията на работната сила в дългосрочните демографски прогнози;
- Необходимостта от изследвания на процесите в по-малки мащаби и получаване на детайлна оценка на териториалните различия в потенциала за трудов ресурс на градовете и селата на страната и намиране на решение на проблемите в дългосрочен план;
- Негативното отражение на отрицателното възпроизводство на населението и работната сила върху важни аспекти на обществения живот.

Авторката и нейната научна ръководителка заслужават адмирации за избора на темата, за детайлното изследване на въпросите, свързани с идентифициране на факторите породили измененията в състава и структурата на работната сила; установяване на връзката и зависимостта между демографските и икономически показатели на трудовия пазар; оценяване, както в национален, така и в регионален аспект, на териториалните различия в потенциала за трудов ресурс на градовете и селата по райони на планиране, по области на страната и по общини; изследване на удовлетвореността на населението на Югозападния район от социално-икономическото развитие на населените места в района и нагласите му за ежедневна трудова миграция, както и на тази основа извеждане на насоки за преодоляване на диспропорциите в потенциала за трудов ресурс на селските и градски територии, базирани на резултатите от анализа. Тези въпроси представляват теоретичен и практически интерес, което определя дисертационния труд като актуален и значим, както от теоретична, така и от практико-приложна гледна точка. В този смисъл изследователската теза приемам за правилно определена.

4. Цел, задачи, теоретични основи

Целта на изследването оценявам като правилно формулирана, макар че може да има дискусия относно нейната пълнота. Още повече, че постигнатото в изпълнение на 6-те изследователски задачи включва и формулирането на насоки за преодоляване на диспропорциите. Изучаването на теорията и дефинирането на понятията работна сила и трудов потенциал в географски обособена територия и определяне на значимостта на оптималното разпределение на работната сила, очертаването на преките и непреки фактори, породили измененията в състава и структурата на работната сила, чрез ретроспективен анализ, както и установяване на връзката и силата на зависимостта между демографските и икономически показатели на трудовия пазар позволяват да се оценят териториалните различия в потенциала за трудов ресурс на градовете и селата по райони на планиране, по области на страната и по общини. На базата на изследване на удовлетвореността на населението на Югозападния район от социално-икономическото развитие на населените места в района и нагласите му за ежедневна трудова миграция са изведени насоки за преодоляване на диспропорциите в потенциала за трудов ресурс на селските и градски територии.

Правилно са формулирани обекта и предмета на изследване. Теоретичната основа на изследването включва множество от методи, които са в областта на статистиката и демографията и по-точно в пространствения анализ на социологически данни в 4 методологични области - пространствена иконометрия, географски претеглена регресия, многостепенно или йерархично моделиране, както и анализ на пространствени модели.

5. Изходна информация и методи на изследване

За решаване на поставените задачи и постигане на целта на изследването са използвани като основни източници на информация статистически данни за развитието на населението в страната от НСИ, електронният сайт на НСИ, Икономическа енциклопедия, т. 1 и т. 2, (1984). За целите на анализа са използвани резултати от осъществено по метода на отзовалите се анкетно проучване на територията на Областите Благоевград и Кюстендил, проведено през 2015 г., като анкетиранията лица са представители на групата на трудоспособното население на територията на двете области. Освен това е използвана информация от собствени проучвания на автора и експертна помощ от изявени специалисти в предметната област на изследването.

Изследването отразява приложението на диалектическия и системния подходи. В методически аспект изследването се базира върху използването и прилагането на методите на сравнителния анализ; на контент анализа; методите на анализ и синтез, на дедукцията и индукцията, корелационният анализ, статистически методи, графичният метод и таксономичният метод.

6. Същност на дисертационния труд. Анализи и резултати.

Същността на дисертационния труд е базирана на теоретичните основи, представени в първа глава на работата. Във втора глава е направен ретроспективен анализ за очертаването на преките и непреки фактори, породили измененията в състава и структурата на работната сила. В трета глава е направен анализ и оценка на териториалните различия в потенциала за трудов ресурс в селата и градовете. Четвърта глава е посветена на възможностите за преодоляване на диспропорциите в потенциала за трудов ресурс на градовете и селата.

За постигане на целта на работата и за изпълнение на изследователските задачи, в методическо отношение изследването обхваща следните направления:

1. Корелационен анализ по данни на НСИ, по икономическите показатели – коефициент на заетост, коефициент на икономическа активност и демографски показатели за възрастова структура на населението в двадесет и осемте области на страната.

2. Направен е ретроспективен анализ на социално-икономическите и политически процеси от началото на ХХ век, формирали измененията в размера и структурата на населението и респективно на трудовите ресурси в страната. Проследено е зараждането и задълбочаването на диференциацията между селските и градски територии в страната.

3. На база на коефициента за структурни различия е направен структурен анализ на районите на планиране, като са използвани данните от статистика за преброяването на населението от 2001 и 2011 година. Показателят дава възможност да се сравняват както различни структури за определен период, така и развитието на едно и също явление в два отделни периода. Коефициентът за структурни различия в шестте района за планиране е изчислен като населението е разделено в подтрудоспособна, трудоспособна и надтрудоспособна възраст. Изборът на този коефициент при изследването се основава на по-ясната картина на диференциацията между районите. Изчислен е на основа трите групи население според трудоспособността му, тъй като това е показател за структура и не би било уместно да се ползват показателите от изследването на диференциацията във възпроизводството на трудовия ресурс, ползвани при таксономичния метод.

4. Таксономичният метод е използван за да се оцени степента на диференциация във възпроизводството на трудовите ресурси в градовете и селата на базата на показателите Коефициент на възрастова зависимост (КВЗ), отразяващ съотношението между сумата на броя на лицата във възраст под 15 години и броя на лицата на възраст над 65 години възраст, спрямо броя на възраст от 15 до 64 години, Коефициент на демографско заместване (КДЗ) – представлява съотношението между броя на населението излизащо от полето на трудовия пазар (лица на възраст между 60-64г.) към броя на вливащите се в него

(15-19 годишни) и Дял на нетрудоспособното население – представя съотношението между броя на нетрудоспособните спрямо общия брой лица, изразено в процент. Изследването е извършено на три административно-териториални равнища – области, общини и населени места.

Използвани са и познавателните възможности на таксономичния метод за многомерен сравнителен анализ, позволяващ сравняване на статистическите единици посредством набор от разнородни признаци, разкриващи закономерностите в статистическите съвкупности. При него изследваните обекти се представят като точки в пространството, съпоставени с помощта на матрица на разстоянията и се оценяват на база разстоянието им спрямо избрания еталон. Резултатът е интегрална оценка, получена от комплексното влияние на отделните факторни признаци.

Продължителността на периода (2001–2011 г.) е създало възможност да се проследи динамиката на показателите за анализ и да се установи наличието или отсъствието на диференциация в потенциала за трудов ресурс на населените места в България, като резултатите без съмнение са представителни и дават достоверна информация относно характеристиките на населението по населени места и най-пълно отговаря на нуждите на използвания научен подход.

Получените индивидуални интегрални оценки за диференциация и извеждане на еталоните за трите административно-териториални равнища, по данни от преброяването на населението в страната през 2011 г., е позволило да бъдат подредени по степен на отклонение от „еталона“, както и да бъдат класирани селищата по размера на диференциацията във възпроизводството и структурата на трудовия им ресурс в четири групи.

На база на стандартното отклонение и средната аритметична величина е изчислен и коефициент на вариация, който дава информация за разсейването на показателите, изразено в процент и предоставя възможност за сравняване на промените.

5. Направена е оценка и са анализирани резултатите от проведено анкетно проучване за изследване на миграционните нагласи на населението в посоките „град-село“ и „село-град“, в рамките на областите Кюстендил и Благоевград, с респонденти лица в трудоспособна възраст. На база на анализ и оценка на резултатите от анкетното проучване са изведени няколко извода, по-важни от които са:

- Очертана е диференциация в статуса на населението на трудовия пазар в градските и селски територии - по-висок е дялът на безработни в селата и по-голям е дялът на работещи в градовете на областите;
- В периода 2010-2013 г. 70% от градското население е променило статуса си на трудовия пазар, а в селата само приблизително 30%. През 2014-2015 г. това съотношение претърпява промяна и се установява в рамките на 53/47, което може да се смята за сигнал за прехвърляне на процесите от градския в селския трудов пазар, който повишава своята динамика на трудовия пазар.
- Установени са разминаващите се нагласи и степен на удовлетвореност на населението в Благоевградско и Кюстендилско, които отразяват субективни оценки и мнения на анкетираните. Повече от половината от жителите на селата откриват като съществен проблем на населеното си място преобладаващия дял възрастни хора и лошата инфраструктура. В същото време близо 80 на сто от живеещите в градовете отчитат като недостатък високите нива на емиграция.
- Има различия и в субективната оценка за по-добри перспективи за живот и реализация. По-голям дял от градското население открива такива

перспективи в София, докато селското население в проучвания ареал вижда по-добри възможности в чужбина.

- Склонността за промяна на местожителството е почти равностойна в двете форми на местоживееене. Но ежедневното пътуване до работното място е по-приемлив компромис за селското, отколкото за градското население в изследвания териториален обхват.

В обобщение е установено, че за Югозападния район на общинско равнище се очертава съществуването на двуполусен демографски модел на урбанизационен център и обезлюдяващи периферии, както и ясна диспропорция в потенциала за трудов ресурс на градските и селски територии. Формулирани са насоки за бъдещи изследвания за преодоляване на диспропорциите в следните направления: подобряване на трудовия пазар в неурбанизираните райони; подпомагане на социално-икономическото развитие на селските територии, както и мерки по превенция и ограничаване на факторите, пораждащи емиграция на населението. Посочени са и конкретни мерки за създаване на работни места в сферата на грижата за възрастни хора, чрез изграждането на система от социални и здравни структури за адекватна грижа в неурбанизираните територии на страната „изтегляне“ на капитали от урбанизираните към неурбанизираните райони, чрез стимулиране на процеса по ежедневна трудова миграция; повишаване ефективността на използване на потенциала на територията, чрез подпомагане на селското стопанство; Създаване на работни места в направленията еко-туризъм, селски-туризъм, балнео-туризъм и др.; осигуряване на връзката „център – периферия“, чрез рехабилитация и поддържане на транспортната инфраструктура в малките населени места.

7. Основни научни постижения и значимост на резултатите

Може да се твърди убедено, че дисертантката е осъществила собствено научно изследване и е получила оригинални научни резултати, на основата на които е направила авторски анализи и обобщения. Представените резултати от научното изследване позволяват да се твърди, че те са авторски и ползват данни, които са представителни и надеждни. Значимостта на резултатите от разработката се определят от идентифицирането на факторите, породили измененията в състава и структурата на работната сила; от установяване на връзката и зависимостта между демографските и икономически показатели на трудовия пазар; от оценката, както в национален, така и в регионален аспект, на териториалните различия в потенциала за трудов ресурс на градовете и селата по райони на планиране, по области на страната и по общини; от изследването на удовлетвореността на населението на Югозападния район от социално-икономическото развитие на населените места в района и нагласите му за ежедневна трудова миграция, както и на тази основа извеждане на насоки за преодоляване на диспропорциите в потенциала за трудов ресурс на селските и градски територии. Това определя дисертационния труд като значим, както от теоретична, така и от практико-приложна гледна точка.

8. Приноси в дисертационния труд

По-важните приноси в работата може да се отнесат към анализиране, обобщаване и разкриване на нови страни и аспекти на известни научни схващания, изясняване и уточняване на понятииния апарат, добавяне на нови научни факти и обогатяване на съществуващи класификации, като си позволявам да ги разделя в две групи:

- Научно-методични:
 - ✓ Изследвани, систематизирани и обобщени са теоретични виждания и постановки за мястото и значението на възпроизводството на населението в

постигането и поддържането на баланс на трудовия пазар от гледна точка на неговия трудов потенциал;

✓ Изведени са основни теоретични и практико-приложни аспекти и методологически постановки за изследване на различията в потенциала за трудов ресурс на градските и селски райони в контекста на икономическото развитие, като е анализиран набор от литературни източници;

✓ Разработена е и е предложена методика за изследване на различията в потенциала за трудов ресурс на градските и селски райони в контекста на икономическото развитие. Методиката включва система от показатели, формиращи измерителния апарат на изследването и методи за определяне на стойностите на отделните показатели и индикатори;

✓ Направено е ретроспективно проучване на процесите, формиращи състава и структурата на работната сила в урбанизираните и неурбанизирани територии, установени са тенденциите в развитието на тези процеси, изведени са основните проблеми и бъдещи предизвикателства в тази предметна област.

- Научно-приложни:

✓ Разработената методика е апробирана при осъществяване на изследването на териториалните различия в потенциала за трудов ресурс на национално и регионално равнище и за очертаване на преките и непреки фактори, породили измененията в състава и структурата на работната сила.

✓ Оценена е диференциацията във възпроизводството на трудовия ресурс между градските и селски територии на страната.

✓ Изследвани са възможности за преодоляване на различията в потенциала за трудов ресурс на градовете и селата, предложени са мерки за въздействие върху негативните демографски процеси и са разработени насоки за преодоляване на диспропорциите в демографското развитие на градските и селски територии в България.

Може да се твърди убедено, че посочените приноси са новост за управлението на потенциала на трудов ресурс в градовете и селата и са лично дело на дисертантката.

9. Оценка на публикациите свързани с дисертационния труд

Резултати от изследванията са представени в 3 публикации, публикувани през 2014 г. Две от публикациите са самостоятелни, а една е в съавторство с научния й ръководител, като дисертантката е водещ автор. Резултатите са докладвани на авторитетни научни форуми и са публикувани в специализирани научни списания „Управление и устойчиво развитие“, „Икономика и управление“ и „Предприемачество“.

10. Съответствие на автореферата с дисертационния труд

Авторефератът напълно отговаря на изискванията и отразява коректно резултатите от дисертационния труд.

11. Въпроси, бележки и препоръки

Следва да се отбележи, че поради своята мащабност и актуалност дисертационната работа би предизвикала сериозен интерес, а вероятно и дискусии, особено при анализите на някои резултати. Позволявам си да направя една бележка и да поставя няколко въпроса:

1. Може да има някои претенции по: структурата на работата (теоретичната част е анализирана на 60 стр., което показва подготвеност на докторантката, но стилът е по-подходящ за учебник или учебно помагало); техническото оформление и отпечатването на работата, които би било добре да бъдат отчетени при следващи разработки на докторантката – има допуснати някои неточности – някои фигури на

хартиеното копие са неясни (стр. 97, 105, 122,125, 137, 139); на стр. 219, след фигурите има недовършено изречение; допуснати са някои печатни и граматически грешки.

2. Как може да се коментира представителността на извадката при анкетното проучване, където е използван метода „на отзовалите се“?
3. Как би могло да се „изтеглят“ капитали от урбанизираните към неурбанизираните територии, каквато е една от мерките на стр.228 на дисертацията?
4. Какво биха включили мерките за развитие на екологично земеделие?

Направените бележки и поставените въпроси не намаляват качествата на дисертационната работа. Те следва да се приемат като препоръка в бъдещата работа на дисертантката, а и като възможност да защити още по-убедително своите резултати. Позволявам си да препоръчам настоящият труд да се оформи като монография и да бъде издаден поради своята актуалност и необходимостта да се постави на нучна основа управлението на трудовите ресурси, особено в пограничните райони на страната.

Заклучение

Убедено считам, че темата е актуална, а съдържанието на разработката е оригинално от научна гледна точка - има ясно формулиран проблем, разработен е научно-методичен апарат, проведено е експериментално изследване, по резултатите от което са направени изводи, препоръки и насоки за бъдещи проучвания, както и конкретни мерки за решаване на проблемите, които представляват безспорни научни и научно-приложни приноси в областта на управлението на трудовите ресурси, което е в научна специалност Икономика и управление.

Дисертационният труд отговаря на изискванията на чл. 12 от Закона за развитие на АСРБ, на чл. 27 на Правилника за прилагане на ЗРАСРБ, на изискванията на Вътрешните правила за развитие на академичния състав на ЮЗУ и на Критериите и показатели за придобиване на образователната и научна степен ДОКТОР в ЮЗУ, Благоевград.

С пълна убеденост предлагам на уважаемите членове на научното жури да подкрепят вземането на решение за присъждане на образователната и научна степен "доктор" по професионално направление 3.7. Администрация и управление, област на висше образование 3. Социални, стопански и правни науки, научна специалност „Икономика и управление/Индустрия/(стопанско управление) на **Антоанета Николова Йорданова**, докторант към катедра „Мениджмънт и маркетинг“ на Стопански факултет на Югозападен университет“Неофит Рилски“, гр. Благоевград.

София, 14.11.2016 г.

Рецензент:

проф. д-р Иван Палигоров